

головами методичних об'єднань педагогів; курси перепідготовки і підвищення кваліфікації; науково-практичні конференції; педагогічні читання з дефектології. Цими формами післядипломної освіти було охоплено понад 10 тисяч педагогічних працівників спеціальних шкіл. Важливим кроком в удосконаленні післядипломної освіти дефектологів було створення фонду навчально-методичного забезпечення спеціальних шкіл-інтернатів. За ініціативою та участю працівників РУМК спеціальних шкіл на допомогу педагогам підготовлено і випущено 87 методичних розробок, із них 41 – для працівників допоміжних шкіл і логопедичних пунктів, 25 – для працівників шкіл з вадами слуху, 21 – для працівників шкіл для дітей з вадами зору. Теоретичні і практичні здобутки РУМК спеціальних шкіл позитивно вплинули на розвиток системи спеціальної освіти в Україні, а багатий досвід має велике історичне значення в сучасних умовах модернізації освітньої сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дефектологічний словник : навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К. : „МП Леся”, 2011. – 528 с.
2. Центральний Державний архів вищих органів влади України. – Ф. 166, оп. 15.

УДК [376 : 378. 046.4] (477)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА М.М. ПЕРЕЛЬМУТЕРА

Гладуш В.А.

кандидат історичних наук, доцент

Колесник І.П.

кандидат педагогічних наук, професор

Інститут корекційної педагогіки та психології

НПУ імені М.П. Драгоманова

Висвітлено маловідомі сторінки життя та науково-педагогічної діяльності М.М. Перельмутера, його внесок у справу підготовки дефектологічних кадрів та організації їхньої післядипломної освіти в Україні.

Освещено малоизвестные страницы жизни и научно-педагогической деятельности М.М. Перельмутера, его вклад в дело подготовки дефектологических кадров и организации ихнего последипломного образования в Украине.

It was shown not very known pages from life and scientific and teaching activity of M.M. Perelmutter, his contribution to the preparation of defectology staff and arrangement of its postgraduate education in Ukraine.

Ключові слова: лікар-психіатр, кафедра спеціальної педагогіки і психопатології, дефектологічні кадри.

Ключевые слова: врач-психиатр, кафедра специальной педагогики и психопатологии, дефектологические кадры.

Key words: psychiatrist, department of special pedagogics and psychopathology, defectology staff.

У кінці XIX – на початку XX ст. виник і розвивався новий педагогічний напрям – експериментальна педагогіка. До найбільших центрів експериментально-педагогічних досліджень у Росії належали: Лабораторія педологічних досліджень під керівництвом О.М. Берштейна, Інститут неврології та дитячої психології під керівництвом Г.І. Россолімо, Психологічний інститут під керівництвом Г.І. Челпанова, Психоневрологічний інститут під керівництвом В.М. Бехтерева, Лабораторія психологічних і педагогічних досліджень під керівництвом І.О. Сікорського. Саме ці установи добровільно брали на себе функції системно та досконало досліджувати проблеми педагогіки і психології та озброювати лікарів, учителів масової і спеціальної школи новими науковими досягненнями у вихованні й навчанні дітей, в тому числі й аномальних. У цьому науковому середовищі вперше знайшов свій інтерес юнак із Київщини М.М. Перельмутер.

Ім'я такої непересічної особистості, як Мойсей Маркович Перельмутер, її внесок у створення і функціонування кафедри спеціальної педагогіки і психопатології КПІ імені О.М. Горького в історії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова не забуто, але освітлено, на наш погляд, недостатньо. Сучасні викладачі, студенти Інституту корекційної педагогіки та психології мають знати більше про людей, які стояли біля витоків вищої дефектологічної освіти в Україні.

Народився Мойсей Маркович Перельмутер 26 січня 1896 р. у м. Бердичеві Житомирської області (на той час Київська губернія) в сім'ї службовця [1, спр. 356, арк. 1–23]. Батьки були освіченими інтелігентними людьми, з розумінням ставилися до перспектив розвитку природничих наук, тому дали юнаку гідну шкільну освіту і з

повагою віднеслися до його професійного вибору – стати лікарем.

У 1916 р. М.М. Перельмутера прийняли до Петербурзького психоневрологічного інституту, де він опановував первинні медичні знання та зацікавився науковою роботою. У своїй автобіографії майбутній вчений зазначає, що перший науковий досвід він отримав в експериментальній лабораторії академіка В.М. Бехтерева завдяки своїй жадобі до знань. Це були перші кроки в психоневрологічну науку. Але політична і економічна криза в Російській імперії, спалахи революцій, військові дії стали на заваді професійним планам.

Із 1917 по 1919 рр. юнак був змушений працювати на медичному факультеті, виконувати допоміжні функції у навчальному процесі Першого московського університету, де остаточно переконався у правильності вибору майбутньої професії.

У червні 1920 р. М.М. Перельмутера зараховують студентом Київського медичного інституту, в якому вдалося провчитися майже один рік. Воєнні перипетії та суспільно-політична нестабільність знову внесли корективи у навчальну діяльність, і він був змушений перевестися до Першого московського університету. У травні 1923 р. за результатами опанування навчальних курсів двох вищих навчальних закладів та успішного складання державного іспиту М.М. Перельмутер отримав кваліфікацію і звання лікаря.

Трудову діяльність він розпочав в Україні у 1923 р. спочатку ординатором, потім асистентом, а з лютого 1924 р. – завідувачем психіатричної клініки Київської лікарні ім. І.П. Павлова.

Практикуючи в лікарні, М.М. Перельмутер цікавиться досягненнями медичної науки, а з 1925 р. починає цілеспрямовано і системно займатися дослідницькою діяльністю в клініці під керівництвом В.Т. Лазарева. У ці роки виходять його перші наукові праці: „Прогноз окремих приступів шизофренії” (1926), „Умовні рефлекси і їх застосування в клініці” (1927).

Коло інтересів і уподобань М.М. Перельмутера розширюється. Він починає брати активну участь у заходах, пов'язаних із підготовкою та вдосконаленням післядипломної освіти педагогічних і медичних кадрів, що працювали з дітьми, які мали психофізичні вади розвитку. Так, уже в другій половині 1920-х рр. на громадських засадах під його керівництвом функціонує дефектологічний сектор Київської досвідної медичної станції. Працівники лікарсько-педагогічного кабінету (керівник професор А.В. Владимирський) за участі М.М. Перельмутера обстежували та за наслідками особливостей їхнього психофізичного розвитку надавали допомогу в кваліфікованому розподілі дітей у відповідні спеціальні навчально-виховні заклади, проводили консультації з батьками та громадськістю, організовували та здійснювали роботу з підвищення кваліфікації медичних й педагогічних працівників спеціальних шкіл. Архівні документи свідчать про те, що практикувалося проведення курсів фахового вдосконалення керівників спеціальних дитячих закладів, лікарів, вихователів без відриву від виробництва. Навчальний процес був побудований у такий спосіб, що в дитячих закладах виділяли один вільний день на тиждень для відвідування лекційних, лабораторних, показових занять. Молодий лікар М.М. Перельмутер розробив курс лекцій і проводив заняття з найактуальніших проблем дитячої нейропсихології: „Аномалії та недоліки у розвитку дитини”, „Дегенеративні риси у природі дитини”. Кожного разу у процесі занять курсистам пропонувалися практичні завдання для самостійного опрацювання на робочих місцях. На наступному тижні у складі навчальних груп проходило обговорення та аналіз результатів; вивчалися особливості стану дітей з вадами психофізичного розвитку. На базі кабінету щотижня також практикувалося проведення клінічних розборів, під час яких працівники спеціальних закладів знайомилися з видами порушень психофізичного розвитку дітей різних категорій дефективності, з методами їх обстеження, прийомами вивчення аномальних дітей та методикою складання на них характеристик. На кожне практичне заняття запрошувалися діти, на яких вихователі готували характеристику та інші матеріали, що унаочнювали дані спостережень за дитиною, подавалися початкові відомості про її стан та ступінь навчальної підготовки. При цьому на кожному занятті розглядалось, як правило, дві дитини та додатково відбувалася демонстрація амбулаторних випадків, що мали місце у той день [4, арк. 5].

У 1931 р. фаховий і діловий авторитет М.М. Перельмутера набуває відчутного значення як у колі лікарів-науковців, так і в середовищі педагогів-практиків. Тому його запрошують спочатку викладачем для читання лекцій з навчальних дисциплін „Психіатрія”, „Психоневрологія”, а пізніше – завідувачем кафедри дефектології (до 1937 р.) до Київського інституту народної освіти імені М.П. Драгоманова, з 1936 р. – Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького.

У 1936 р. за результатами теоретичної і практичної роботи виходять його наукові праці „Про синдром несумісності в розпізнаванні симуляції душевних хвороб” та „Про пізні сифілічні психози”. Остання праця (обсягом 3 ум. друк. арк.) була представлена як дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук, який йому присуджено у 1937 р.

У другій половині 1930-х рр. через реорганізаційні проблеми у КПІ імені О.М. Горького (зокрема закриття у 1934 р. дефектологічного факультету) учений переходить працювати до Київського університету імені Т.Г. Шевченка, де читав курс психіатрії і продовжував займатися науково-дослідною роботою. У 1938 р. вийшла

його наукова праця „Про неатипічні форми маніакального депресивного психозу та відмежування їх від шизофренії”. А 15 жовтня 1940 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук на тему „Про психопатологічні зміни при деяких ендокринних захворюваннях”. Захист відбувся при Спеціалізованій раді Першого московського медичного інституту, і того ж року Вища атестаційна комісія СРСР затвердила М.М. Перельмутеру цей науковий ступінь.

У роки Великої Вітчизняної війни доктора медичних наук М.М. Перельмутера не було мобілізовано до лав Червоної армії за віком (йому було 45 років, а мобілізації підлягали чоловіки після 1901 року народження), і учений продовжував практичну та наукову діяльність. Із липня 1941 р. по березень 1942 р. він працював завідувачем неврологічного відділення психіатричного госпіталю № 1966 (Народний Комісаріат Оборони), а з березня 1942 р. по квітень 1943 р. – психіатричного госпіталю № 1513 (Народний Комісаріат охорони здоров'я).

У ці доленосні роки, виходячи із потреб суспільства, військової організації з'являються його наукові праці „Про симуляції, агравації та істеричні реакції” (1941), „Підручник психоневрології дитячого віку” (1941), „Про деякі питання клініки нервово-психічних розладів воєнного часу” (1942), „Про психогенну глухонімосту воєнного часу, її лікування і значення для судової і військової експертизи” (1942), „Про деякі діагностичні прийоми розпізнавання уражень периферичної нервової системи у воєнний час” (1943), „Про психопатологічні синдроми при токсико-інфекційних ділянках травм воєнного часу” (1943). Треба віддати належне – праці писалися за результатами практичного досвіду, спостережень ученого, що мало важливе значення як для медицини, так і для дефектології.

Пізніше, тобто з квітня 1943 р. по вересень 1944 р., М.М. Перельмутер працював консультантом у військовому суді і прокуратурі, що свідчить про його високий фаховий рівень. А факт із особистої біографії М.М. Перельмутера – прийняття в лави КПРС у 1945 р. – переконливо доводить, що вчений відповідально і добросовісно відносився до виконання своїх функціональних обов'язків.

Після звільнення м. Києва від німецько-фашистських загарбників, а саме з вересня 1944 р. по жовтень 1945 р., працював науковим керівником Першої психіатричної лікарні м. Києва; з жовтня 1945 р. повертається до науково-дослідної діяльності і стає завідувачем відділу Науково-дослідного інституту дефектології Міністерства освіти УРСР, де досліджує проблеми дитячої психопатології [3, с. 48].

У 1946 р. відновлює свою діяльність дефектологічний факультет КДПІ імені О.М. Горького, деканом якого призначено О.М. Смалюгу, завідувачем кафедри спеціальної педагогіки і психопатології доктора медичних наук М.М. Перельмутера. Так через багато років учений повертається на педагогічну ниву.

У фондах інститутського архіву збереглися перші протоколи засідань кафедри спеціальної педагогіки і психопатології, з яких стало відомо, що на початку 1947 р. на кафедрі працювало всього три педагога: М.М. Перельмутер (завідувач кафедри, психоневролог), О.М. Смалюга (декан факультету, олігофренопедагог), П.Г. Мельников (тифлопедагог-практик). Уже на першому засіданні кафедри у виступі завідувача кафедри зазначалося, що в Україні існує велика потреба у кваліфікованих фахівцях для спеціальних шкіл. Цих фахівців може підготувати дефектологічний факультет КДПІ за умови, якщо в його структуру будуть внесені організаційні зміни на зразок навчально-методичних структур Московського дефектологічного факультету [2, спр.110, арк. 3]. Тому на порядку денному розглядалися важливі організаційні питання: перше – складання навчального плану підготовки дефектологів; друге – про невідкладне завдання щодо відкриття навчальних кабінетів спеціальної педагогіки, психопатології, логопедії; третє – про створення на факультеті кафедр сурдопедагогіки, олігофренопедагогіки, психопатології, шкільної гігієни, логопедії (у протоколі також зазначено таку важливу деталь – кафедру тифлопедагогіки переведено до Ленінградського педагогічного інституту імені О.І. Герцена, мабуть розмова йшла за кафедру (чи відділення), засновником якої був О.М. Щербина). Для успішного вирішення завдань, які стояли перед кафедрою, завідувач кафедри М.М. Перельмутер 20 лютого 1947 р. направлявся з відрядженням до Московського педагогічного інституту імені В.І. Леніна з метою вивчення структури дефектологічного факультету та досвіду організації навчально-виховного процесу. Також ухвалено: декану факультету О.М. Смалюзі підготувати проект реорганізації факультету з урахуванням його профілю, навчальних планів, складу кафедр тощо та клопотання до Міністерства освіти УРСР про відкриття заочного відділу при дефектологічному факультеті [2, спр. 110, арк. 3].

Характерною ознакою діяльності завідувача М.М. Перельмутера був прискорений розвиток кафедри. Уже в березні викладацький склад поповнився новими викладачами. Крім уже згаданих педагогічних працівників викладачами стали І.І. Білоус, А.С. Ганджій, Р.Г. Краєвський, Г.П. Рибкін, Л.А. Філіпова, Б.М. Хітрик. Саме цей когорті дефектологів випала честь відбудувати дефектологічний факультет, зокрема кафедру спеціальної педагогіки.

Знаковим у діяльності кафедри уже на початку свого становлення було запровадження активної педагогічної практики у спеціальних школах. Доказом цього були звіти викладачів А.С. Ганджія, Л.А. Філіпової, Б.М. Хітрика на засіданні кафедри про якість і проблеми першої педагогічної практики, яку провели студенти в школах для сліпих і глухонімих дітей. Викладачі зробили детальний аналіз уроків, які провели студенти, та

висловили побажання про збільшення часу на практику як основу підготовки дефектологів. При цьому зверталася увага на тому, щоб практика студентів проводилася виключно після проведення навчальних курсів із методик викладання предметів, зокрема, висловлювалося побажання, щоб заняття методики викладання малювання, ліплення, співів проводили вчителі-практики безпосередньо в школах-інтернатах. Відмічено також занижену культуру мовлення, недостатній рівень загальної культури студентського середовища, на що звернуто увагу всіх викладачів у ході навчально-виховного процесу [2, спр. 110, арк. 6].

У зв'язку з тим, що в спеціальних школах катастрофічно не вистачало кваліфікованих логопедів, за ініціативи кафедри та відповідним дозволом із Міністерства освіти було проведено цільову підготовку логопедів у кількості 10 осіб. Лекційний курс читали викладачі з Московського педагогічного інституту, а практичні – викладачі кафедри і наукові співробітники НДІ дефектології Міністерства освіти УРСР [2, спр. 110, арк. 7].

Для оперативного поліпшення справи підготовки дефектологів та підвищення кваліфікації педагогічних працівників спеціальних шкіл за ініціативи М.М. Перельмутера проводилися розширені засідання кафедри. Так, 10 квітня 1947 р. в роботі кафедри взяли участь наукові співробітники інституту П.Г. Гуслий, В.П. Любченко, Л.О. Філіпова та інші. На засіданні кафедри декан факультету О.М. Смаляга у своєму виступі підняв проблему ролі фахового рівня вчителя-дефектолога. Особливо наголошувалося, на необхідності посилення підготовки з анатомо-фізіологічних та клінічних основ дефектології. Тому постала нагальна проблема посилення підготовки з діагностики аномальних дітей, правильного розподілу їх до навчально-виховних закладів, необхідності упровадження диференційованого навчання. Із цієї метою на державні іспити виносилися такі дисципліни: сурдопедагогіка, тифлопедагогіка і олігофренопедагогіка [2, спр.110, арк. 7].

На засідання кафедри практикувалися запрошення вчителів-практиків, провідних фахівців дефектологічної науки. Наприклад, 15 травня 1947 р. у засіданні кафедри спеціальної педагогіки і психопатології, за участю всіх наукових співробітників відділу сурдопедагогіки НДІ дефектології і 20 педагогічних працівників шкіл-інтернатів для дітей з вадами слуху, з доповіддю „Про фонему як системи нашої мови” виступив відомий учений-дефектолог І.П. Соколянський [2, спр. 110, арк. 9]. Це було яскравою демонстрацією тісних зв'язків теоретичних положень і практичних досягнень у вітчизняній дефектології

За активну організаторську роботу у відбудові кафедри і вагомий внесок у розвиток теорії і практики дефектологічної науки 14 липня 1947 р. доктору медичних наук М.М. Перельмутеру було присвоєно вчене звання „професор” по кафедрі спеціальної педагогіки і психопатології, де він протягом усього часу читав курс психопатології.

У 1950-х рр. через погіршення стану здоров'я М.М. Перельмутер перейшов працювати професором цієї ж кафедри і за сумісництвом (0,5 ставки) працював лікарем психоневрологічної лікарні ім. І.П. Павлова, оскільки не уявляв собі розвиток науки без практики

Партійні і службові характеристики дають підстави стверджувати, що професор М.М. Перельмутер був скромною, доброю, чуйною і демократичною людиною, користувався авторитетом серед колег, мав довірливі і доброзичливі відносини зі студентами. Інколи, навіть, страждав за деякі свої характерологічні риси. Так, зберігся інститутський наказ (1955), у якому професор звинувачується у потуранні і безпринциповості під час прийняття іспиту у студентів, який він прийняв у студентській групі з 21-ї особи всього за 2 години, за що йому оголосили догану [1, спр. 356, арк. 17].

У післявоєнний час з-під його пера вийшли наукові праці „Про розлади уваги у дітей і боротьбу з ними”, „Психотерапія і педагогіка”, „Про психічну туговухість у дитячому віці та у дорослих”, які мали вагоме значення у розвитку дефектологічної науки, методичному забезпеченні студентів дефектологічного факультету і практичних працівників спеціальних шкіл. Згідно із звітами про наукову і методичну роботу М.М. Перельмутер написав 30 наукових праць.

6 квітня 1959 р. М.М. Перельмутера виключили із списків Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького у зв'язку зі смертю.

Особова справа доктора медичних наук, професора Мойсея Марковича Перельмутера свідчить, що його коротке життя було насичене активною і плідною науковою та педагогічною діяльністю. Учений належав до плеяди лікарів-науковців першої половини ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розробку загальних теоретичних питань психіатрії, невропатології, клініки олігофренії і цим збагатили розвиток дитячої психоневрології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-346. оп. 2.
2. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-346. оп. 5.
3. Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР. – К. : Вища шк., 1976. – 112 с.
4. Центральний Державний архів вищих органів влади України. – Ф.166, оп. 3, спр. 853.